

BAKİ UNİVERSİTETİNİN
XƏBƏRLƏRİ

ВЕСТНИК
БАКИНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

NEWS
OF BAKU UNIVERSITY

SOSIAL-SİYASİ
elmlər seriyası

серия
СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИХ НАУК

---

series of
SOCIAL-POLITICAL SCIENCES

№ 4, 2024

Bakı – 2024

Baş redaksiya heyəti:

Babayev E.S. (baş redaktor), **Kazımsadə A.H.** (baş redaktorun müavini), **Əliyeva İ.N.**, **Məmmədov Y.Ə.**, **Əliyev İ.Ə.**, **Paşayeva N.A.**, **Rəcəbov M.R.** (məsul katib).

Seriyanın redaksiya heyəti:

Məlikova M.F. (redaktor), **Vahidov F.Q.** (redaktorun müavini), **Hacıyev Z.C.** (məsul katib), **Abbasbəyli A.N.**, **Əhmədov Ə.C.**, **Əliyev B.H.**, **Əlizadə H.Ə.**, **İsmayılov R.R.**, **Məhərrəmov A.M.**, **Qasımov A.M.**, **Məmmədov R.F.**, **Rüstəmov İ.Ə.**, **Əliyev Ə.İ.**, **Həsənalıyev Z.M.**, **Əliyeva K.R.**

POLİTOLOGİYA**UOT 5901.01****Orcid id: 0009-0002-2187-3962****ÇİN XALQ RESPULİKASININ ƏRZAQ TƏHLÜKƏSİZLİYİ
SİYASƏTİ VƏ BU SAHƏDƏKİ UĞURLU TƏCRÜBƏSİ****A.M.MƏMMƏDOVA**
Azərbaycan Dillər Universiteti
La.lune.nur@gmail.com

Çin Xalq Respublikasında ərzaq təhlükəsizliyi məsələləri yalnız yerli kontekstdə deyil, həm də global ərzaq təhlükəsizliyi ilə də sıx bağlıdır. Bu mövzu həm daxili siyasətdə, həm də beynəlxalq əlaqələrdə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çində ərzaq təhlükəsizliyi məsələsi həm hökumətin, həm də ictimaiyyətin diqqət mərkəzində olan ən mühüm məsələlərdən biridir. ÇXR dünyanın ən böyük əhali kütləsinə sahib olmaqla yanaşı, həm də böyük kənd təsərrüfatı ölkəsidir. Bu səbəbdən də, ərzaq təhlükəsizliyi ölkənin davamlı inkişafı və ictimai sabitliyi üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir. Hazırkı dövrdə ərzaq təhlükəsizliyi məsələsi global problem olduğundan ÇXR-də də bu məsələ ilə bağlı müxtəlif iqtisadi, ekoloji və sosial faktorlardan qaynaqlanan bir sıra problemlər mövcuddur və bunlar ölkənin ərzaq təminatında davamlılıq yaratmaq üçün ciddi maneələr törədir.

Müasir dövrdə ölkə həm də kənd təsərrüfatı üçün lazım olan torpaq və su resurslarının məhdudluğu ilə üzləşir. Digər tərəfdən, içməli suyun qutluğu, mövcud su ehtiyatlarının tez-tez müxtəlif səbəblərdən çirkləndirilməsi bir sıra ciddi sosial problemlərə gətirib çıxarır.

Müasir dövrdə Çin hökumətinin qarşısında duran ən vacib problemlərdən biri də ərzaq məhsullarının keyfiyyəti və təhlükəsizliyi məsələsidir ki, məqalədə buna xüsusi diqqət yetirilmişdir. Eyni zamanda adıçəkilən problemlərlə əlaqədar görülən tədbirlər, qəbul edilən qanunvericilik aktları araşdırılmış və ölkəmizdə də qida israfçılığının qarşısının alınması üçün bu ölkənin təcrübəsindən yararlanmağın faydaları əsaslandırılmışdır.

Mövzunun tədqiqi üçün məzmun analizi, müqayisə, həmçinin fənlərarası yanaşma metodlarından istifadə olunmuşdur.

Açar sözlər: Çin Xalq Respublikası (ÇXR), Ümumçin Xalq Nümayəndələri Yığıncağının Daimi Komitəsi (ÜXNY DK), ərzaq təhlükəsizliyi, ərzaq ticarəti “savaş”ları, qida tullantıları.

Giriş

Müasir dövrdə global iqlim dəyişikliyi, torpaq resurslarının azalması, ərzaq idxalı, ərzaq məhsullarının keyfiyyəti və təhlükəsizliyi Çin Xalq Res-

publikasının ərzaq təminatında davamlılıq yaratmaq üçün ciddi maneələrdəndir. Çin iqlim dəyişikliyinə təsirlərinə qarşı həssas olan ölkələrdəndir. Zərərli hava şəraiti, quraqlıq, daşqınlar və digər təbii fəlakətlər kənd təsərrüfatı məhsuldarlığını ciddi şəkildə təhdid edir. Digər tərəfdən isə sürətli urbanizasiya və sənayeləşmə torpaq resurslarının azalmasına səbəb olub. Bu proses kənd təsərrüfatı üçün yararlı olan torpaq sahələrinin azalmasına gətirib çıxarır və nəticədə ərzaq istehsalının reallaşmasına da mənfi təsir göstərərək onun həcmnin azalmasına səbəb olur.

Ölkə həm də kənd təsərrüfatı üçün lazım olan su resurslarının məhdudluğu ilə üzləşir. Su çatışmazlığı bəzi bölgələrdə məhsul istehsalını çətinləşdirir və kənd təsərrüfatı istehsalının davamlılığını təhlükə altına qoyur. İqlim dəyişikliyi ilə əlaqədar su ehtiyatlarının azalması vəziyyəti daha da ağırlaşdırır. Buna görə də ölkədə su resurslarının idarə edilməsi üçün qanunvericilik tədbirləri görülüb və su ehtiyatlarının səmərəli istifadəsi üçün suvarma sistemləri modernləşdirilir.

Ölkədə ən çox narahatlıq doğuran məsələlərdən biri də ərzaq məhsullarının istehsalı sahəsində olan saxtakarlıqlar və onun nəticəsində yaranan problemlərdir.

1. ÇXR-in su və torpaq ehtiyatları və ətraf mühit problemləri

Çin Xalq Respublikasının Su Qanunu yeni redaksiyada 9-cu çağırış Ümumçin Xalq Nümayəndələri Yığıncağı Daimi Komitəsinin (ÜXNY DK) 29 avqust 2002-ci il tarixli 29-cu iclasında qəbul edilmişdir. Çin Xalq Respublikası Sədrinin 29 avqust 2002-ci il tarixli 74 nömrəli Fərmanı ilə dərc edilmiş və 2002-ci il oktyabrın 1-dən qüvvədədir [9, s. 18].

2002-ci il Qanununda su ehtiyatlarına qənaət edilməsinin və onların uzunmüddətli istifadəsi imkanlarının təmin edilməsinin vacibliyi xüsusi vurğulanır. Qanunun 8-ci maddəsinin müddəaları təsbit edir ki, bütün səviyyələrdə xalq hökumətləri sudan qənaətlə istifadə sahəsində tənzimləməni gücləndirmək üçün lazımı tədbirlər görməyə borcludurlar və bütün təşkilatlar və vətəndaşlar sudan qənaətlə istifadə etmək üçün məsuliyyət daşıyırlar [9, s. 19].

Qeyd etmək lazımdır ki, su ehtiyatları birmənalı olaraq dövlət mülkiyyətidir. Kənd kollektiv təsərrüfat təşkilatlarının su ehtiyatlarına dair kollektiv mülkiyyəti ləğv edilib. Bu təşkilatların ərazisində yerləşən gölməçələrin və su anbarlarının suları istifadə hüququ ilə onlara məxsusdur (maddə 3) [9, s. 20].

25 dekabr 2010-cu ildə Çin Xalq Respublikasının Su və Torpağın Mühafizəsi Haqqında Qanunu yeni redaksiyada qəbul edilib və 1 mart 2011-ci ildə qüvvəyə minib. Belə bir qanun ilk dəfə 29 iyun 1991-ci ildə qəbul edilmiş, 27 avqust 2009-cu ildə isə dəyişikliklər edilmişdir. Qanun 7 fəsildən, 60 maddədən ibarətdir və “suyun və torpağın yuyulmasının qarşısının alınması və normallaşdırılması, su və torpaq ehtiyatlarının qorunması və səmərəli istifadəsi, su fəlakətlərinin, quraqlıqların, qum fırtınalarının azaldılması, eko-

loji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, davamlı sosial-iqtisadi inkişafın təmin edilməsi məqsədilə” qəbul edilmişdir (1-maddə) [9, s. 189].

Qeyd etmək lazımdır ki, ekoloji şərait baxımından Çin dünyada analoqu olmayan ölkədir. Çünki o, təbii sərvətlərlə həm çox zəngin, həm də onlara ciddi ehtiyacı olan ölkədir. Bunun səbəbi, əlbəttə ki, ölkənin kolosal əhali sayıdır, lakin səbəb təkə bu deyil. ÇXR-in son dərəcə sürətli iqtisadi artımı ümumdövlət ekoloji siyasəti ilə düzgün uzlaşdırılmamış və bu siyasətin özü də düzgün formalaşdırılmamışdır. Demək olar ki, o, böyük dərəcədə səhv idi, çünki problemlərin perspektivdə təxirə salınmasını nəzərdə tuturdu. Xüsusilə ekoloji problemlərin qlobal əhəmiyyət kəsb edərək yaşamaq probleminə çevriləcəyi nəzərə alınmırdı. Nəticə isə ondan ibarətdir ki, Çin Şərqi Asiyanın ekoloji problemlərinin mərkəzinə çevrilib.

70-ci illərin ortalarına qədər ÇXR ölkə ərazisinin hər yerində təmiz yaşayış mühitinə malik ölkə hesab olunurdu. Sonra vəziyyət sürətlə pisləşməyə başladı. 70-ci illərin sonlarında Çin rəhbərliyi sürətləndirilmiş iqtisadi inkişaf kursu elan etdi, lakin ən mühüm təbii ehtiyatların bəzilərinin məhdudluğunu lazımcına qiymətləndirmədi. Nəticədə, Çində ətraf mühitin çirklənməsinin artması, pisləşməsi və dağıdılması uçquna bənzər bir sxem izlədi və artıq 80-ci illərin sonlarına qədər elə miqyasa çatdı ki, bu da təsərrüfat artımının çox yüksək tempinin stimullaşdırılmasını və yeni inkişaf strategiyasının hazırlanmasını tələb etdi. Ekoloji vəziyyətin pisləşməsi, o cümlədən kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqlarının azalması səbəbindən Çinə dəyən illik zərər, 8 illik antiyapon müharibəsi zamanı ölkənin uğradığı maddi itkilərlə müqayisə edilə bilər [9, s. 55].

Çin yanan kömür həcminə görə dünya rekorduna sahibdir. 76 şəhərin havasında aparılan araşdırma son dərəcə yüksək çirklənmə səviyyəsini göstərmişdir. Bu şəhərlərin atmosferində zərərli maddələrin miqdarı üçün icazə verilən maksimum normalar 6-7, hətta 10 və daha çox dəfə aşılır. Turşu yağışı bütün Çinə yayılaraq, sıx məskunlaşılan ərazilərin dördü birinə təsir edib. Bundan əlavə, Çin bu göstərici üzrə ABŞ-ı geridə qoyaraq, istixana qazlarının əsas istehsalçısına çevrilib. Bu, ÇXR-in beynəlxalq nüfuzunun azalmasına və Qərb dövlətlərinin təzyiqinin artmasına səbəb olmuşdur. Hazırda ÇXR-in dövlət ekoloji siyasətinin əsas prioritetləri bunlar ibarətdir: “aşağı karbon iqtisadiyyatı”nın yaradılması və istixana qazları tullantılarının azaldılması, ekoloji problemlər zəminində sosial gərginliyin azaldılması və resirkulyasiya iqtisadiyyatının formalaşdırılması, yəni tullantısız texnologiyaların yaradılması və geniş yayılması [9, s. 56].

Buna görə də ölkədə ekoloji mühitin qorunması üçün 8 fəsil, 33 maddədən ibarət qanun qəbul edilmişdir. Çin Xalq Respublikasının Bərpaolunan Enerji Mənbələri haqqında Qanunu 10-cu ÜXNY Daimi Komitəsinin 28 fev-

ralda keçirilən 14-cü iclasında qəbul edilmiş və 2006-cı il yanvarın 1-dən qüvvəyə minmişdir [9, s. 55].

Fevralın 28-də 10-cu ÜXNY Daimi Komitəsinin 32-ci iclasında isə “Suyun çirklənməsinin qarşısının alınması haqqında” Çin Xalq Respublikasının Qanununa dəyişikliklər qəbul edilib. Qanunun yeni redaksiyası 2008-ci il iyunun 1-dən qüvvəyə minmişdir. Suyun çirklənməsinin qarşısının alınması haqqında Çin Xalq Respublikasının Qanunu ilk dəfə 1984-cü il mayın 11-də ÜXNY Daimi Komitəsinin 6-cı çağırışının 5-ci iclasında qəbul edilmiş və daha əvvəl isə 1996-cı il mayın 15-də 8-ci ÜXNY Daimi Komitəsinin 19-cu iclasında düzəliş edilmişdir. Qanun 8 fəsil, 92 maddədən ibarətdir.

Su təchizatı və suyun sənaye müəssisələrindən atılan tullantılarla çirklənməsi problemi Çin üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir, buna görə də qəbul edilmiş Qanunda nəzərdə tutulmuş müddələrin pozulmasına görə hüquqi məsuliyyət tədbirlərinə, o cümlədən cinayət məsuliyyətinə xüsusi diqqət yetirilir (7-ci fəsil, maddə 69-90) [9, s.131].

İqtisadiyyatın, xüsusilə sənayenin sürətli inkişafı istər-istəməz ətraf mühitin ciddi şəkildə pisləşməsinə gətirib çıxarmış və əhalinin fiziki və psixosomatik vəziyyətinə son dərəcə arzuolunmaz təsir göstərir. Bütün yüksək inkişaf etmiş dövlətlər onları böyük ölçüdə aradan qaldırmağa və ya yumşaltmağa nail olaraq bu əlverişsiz amillərdən nisbətən keçiblər. İndi Çin bu yolla gedir, lakin nisbi rahatlıqla firavan mərhələyə çatmaq şansı praktiki olaraq yoxdur. Dünyanın ən sıx məskunlaşılmış ölkəsi o qədər sürətlə inkişaf edir ki, böyük ətalətə malik olan mümkün kompensasiya mexanizmlərindən lazımı səviyyədə istifadə oluna bilmir. Üstəlik, əvvəlki kimi nisbətən təmiz xammal və enerji resurslarına çıxış imkanları yoxdur. Həm də əlverişsiz və getdikcə pisləşən iqlim vəziyyətini, həddindən artıq məskunlaşmanı, əhalinin böyük hissəsinin aşağı həyat səviyyəsini, boş torpaqların çatışmazlığını, epidemioloji vəziyyətin pisləşməsinə və daha çoxunu nəzərə almaq lazımdır. Çin islahatlarının ilk iki onilliyi ərzində sürətli iqtisadi artım kütləvi sosial həvəslə müşayiət olunurdu. Yaranan ekoloji problemlər, ümumiyyətlə, müvəqqəti və ikinci dərəcəli hadisələr kimi qəbul edilirdi. Bununla belə, 90-cı illərin ortalarından etibarən vəziyyət kökündən dəyişməyə başladı. Çin vətəndaşlarının əksəriyyəti başa düşməyə başladılar ki, ətraf mühitin getdikcə pisləşən vəziyyəti o qədər böyük ziyan vurur ki, bu, tezliklə bir çox iqtisadi nailiyyətləri dəyərsizləşdirə bilər. 2000-ci ildən sonra vəziyyətlə bağlı bu təsəvvür çox sürətlə yayılmağa başladı və hazırda problemə mənfi münasibətin hökm sürdüyünü hesab etmək olar.

2009-cu il yanvarın ortalarında Çin Ekoloji Mədəniyyətin Təşviqi Cəmiyyətinin dərc etdiyi hesabatda əsasən Çin əhalisinin 80%-i ətraf mühitin vəziyyətindən narazıdır və cəmi iki il ərzində ölkədə ekoloji problemi çox ciddi hesab edən vətəndaşların payı 10% artaraq 76,4% təşkil edib. [9, s.132].

Qanunun yeni variantı Çin xalqının həyatına və sağlamlığına, bütövlükdə Çin dövlətinin uğurlu inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərən ekoloji problemlərə qarşı mübarizədə ÇXR rəhbərliyinin xəttini davam etdirir. Belə ki, ölkə rəhbərliyi də eyni mövqedən çıxış edir. 2008-ci ilin martında Çin Xalq Siyasi Məşvərət Şurasının növbəti sessiyasının Milli Komitəsinin iclasında hökumətin işi ilə bağlı hesabatında Baş nazir Ven Çzyabao qeyd etmişdir ki, sürətləndirilmiş iqtisadi artım naminə ətraf mühitin irimiqyaslı çirklənməsinə yol verilməsinin davam etdirilməsi qəbul edilməzdir və “dağların daha yaşıl, suların daha təmiz, səmanın daha mavi olması üçün enerji resurslarına qənaət etmək və ətraf mühitin qorunması ilə yorulmadan məşğul olmaq” lazımdır [9, s.133].

Suların çirklənməsi, ətraf mühitin və ərzaqların keyfiyyətinin korlanması Çində də əhalinin sağlamlığında özünü yetərinə büruzə verib. Belə ki, İçjen bölgəsindəki tibb müəssisələri xərcəng xəstəliklərinin sayının 64% və tənəffüs orqanları xəstəliklərinin 39% artdığını qeyd ediblər [9, s.135].

Quansi-Çjuan Muxtar Dairəsində Xuançzyan çayında baş verən hadisələr geniş əks-səda doğurmuşdur. 2001-ci ildə orada böyük bir bəndin suyu daşmışdır. Məlum olmuşdur ki, bu sular dağ-mədən emalı müəssisələrinin tullantıları ilə son dərəcə çirklənib. Ağır metalların, ilk növbədə, arsen, mis və sinkin tərkibi, xüsusilə yüksək idi. Nəticədə bir çox ailələrin yeganə dolanışq vasitəsi olan ən münbit torpaqlardan 5 min mu (“mu” ənənəvi Çin ərazi ölçüsüdür, hazırda hektarın 1/15-ə bərabərdir, yəni 0,0667 ha və ya 667 m²) dövriyyədən çıxarılmışdır [9, s.135].

Kəskin narazılığa səbəb olan ən ciddi ekoloji problem su ehtiyatlarının çirklənməsi və içməli suyun çatışmazlığıdır. Çin su ehtiyatlarının mövcudluğuna görə dünyada altıncı yerdədir. Adambaşına düşən göstərici üzrə ekspert hesablamalarına görə, bu nəhəng ölkə 88-ci yerdədir. Müasir sivilizasiyalı sosial-iqtisadi həyatın minimum göstəricisi adambaşına 30 kilo kubmetr su ehtiyatı və adambaşına 11 kilo kubmetr ümumdünya göstəricisi olduğu halda, Çində bu, cəmi 2,7 kilo kubmetr təşkil edir. Suların gəlişinin ərazi və mövsümi bölgüsü də son dərəcə qeyri-optimaldır. Hazırda Çinin 300 şəhərində ciddi su qıtlığı yaşanır. Təmiz və ya texniki cəhətdən təmiz su çatışmazlığı problemin yalnız bir tərəfidir. İkincisi, Çində mövcud su ehtiyatlarının iki istiqamətdə – məişət tullantı sularından və sənaye çirklənməsi rekord səviyyədədir. 1970-ci illərdə Çində gündəlik məişət və sənaye maye axınlarının həcmi 30 milyon ton, 1980-ci illərdə 75 milyon ton, 1990-cı illərin sonunda isə 100 milyon tondan çox olmuşdur. Hazırda bu hədd göstəricisi təxminən bir yarım dəfə artmışdır. Maye axınlarının təxminən 80%-i çaylara, göllərə və digər su hövzələrinə təmizlənmədən axıb gedir. Zərərli və çirkləndirici maddələrin maksimum icazə verilən konsentrasiyalarının 124 dəfə aşılması halları qeyd olunub ki, bu da mütləq dünya rekordudur. Rəsmi məlumata görə, Çində su

çatışmazlığından təxminən 300 milyon insan əziyyət çəkir. Lakin görünür ki, bu rəqəm son dərəcə aşağı səviyyədədir. Çinin Su Təsərrüfatı Nazirliyinin məlumatına görə, Çinin böyük şəhərlərinin təxminən üçdə ikisi ciddi su çatışmazlığı yaşayır. Statistika göstərir ki, ən çətin vəziyyət çox vaxt əhalini içməli su ilə təmin edə bilməyən 100-ə yaxın şəhərdə müşahidə olunur. Sənaye obyektləri də kəskin çatışmazlıq yaşayır. Orta, kiçik şəhərlərdə və qəsəbələrdə vəziyyət çətin ki, daha yaxşı ola: onların əhəmiyyətli bir hissəsində həddindən artıq məskunlaşma amili olmasa da, onlarda su təmizləmə və su təchizatı üçün daha müasir texniki baza yoxdur. Çox vaxt isə belə yaşayış məntəqələrində və aqlomerasiyalarda mükəmməl olmayan su təchizatı sistemi, xüsusilə həddindən artıq məskunlaşma ilə çətinləşir [9, s.136].

2007-ci ilin avqustunda Baş nazir Ven Çzyabaonun sədrliyi ilə Dövlət Şurasının Daimi Komitəsinin xüsusi iclası keçirilmiş və burada vətəndaşların yüksək keyfiyyətli içməli su ilə təminatı problemi müzakirə edilmişdi. İclasda qeyd olunmuşdur ki, son illər Çin şəhərlərində sutəmizləyici qurğuların və su təchizatı şəbəkələrinin tikintisi və yenidən qurulması istiqamətində mühüm irəliləyişlər əldə olunub. Bununla belə, bəzi şəhərlərdə içməli suyun keyfiyyətinin müəyyən edilmiş standartlara uyğun olmaması, içməli su mənbələrinin olmaması və sənaye tullantıları ilə çirklənməsi ilə bağlı aktual problemlər hələ də qalmaqdadır. İclasda şəhərlərin 11-ci beşillik dövründə və bundan sonra 2020-ci ilə qədər su təchizatı ilə bağlı yeni vəzifələr irəli sürülmüşdür. İclas iştirakçıları Çin Xalq Respublikasının İnkişaf və İslahatlar üzrə Dövlət Komitəsi, Su Təsərrüfatı Nazirliyi və bir sıra digər nazirlik və idarələr tərəfindən tərtib edilmiş vətəndaşların yüksək keyfiyyətli içməli su ilə təminatı planını da nəzərdən keçirmişdilər. Lakin bu planın icrası gözlənilmədiyindən daha ləng gedir [9, s.137].

Kənd yerlərində vəziyyət daha mürəkkəbdir. ÇXR Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, Çində kənd yerlərinin ev təsərrüfatlarının yalnız 23,1%-nin içməli suya normal çıxışı var, qalanları isə quyulardan, çaylardan, gölməçələrdən və ya yağıntılardan istifadə edirlər. Məsələn, Yantszi çayının orta axarı boyunca yerləşən Hubey əyaləti həmişə su ehtiyatları ilə çox zəngin hesab olunurdu. Lakin son illərdə orada da çox əhəmiyyətli su çatışmazlığı qeyd olunmuşdur. Qonşu Sıçuan əyalətində isə belə bir çatışmazlıq o dərəcəyə çatmışdır ki, onun inzibati mərkəzi – Çenduda içməli su çatışmazlığı səbəbindən təxminən 1,5 milyon əhali, demək olar ki, sağ qalmağın astanasında idilər. 2007-ci ilin qış və yaz aylarında Haynan əyalətində ən azı 121 min insan görünməmiş quraqlıqdan əziyyət çəkmiş, təkcə kənd təsərrüfatı ehtiyacları üçün su çatışmazlığı 800 milyon m³ təşkil etmiş, həyati əhəmiyyətli Daquanba və Nyululin su elektrik stansiyaları bağlanmaq ərəfəsində olmuşdur. 2007-ci ilin yayında Çinin cənubundakı Quansi Çjuan Muxtar Bölgəsində şiddətli quraqlıq baş vermiş və 140 milyondan çox insan zərər çəkmişdir.

Bu ərazi də kifayət qədər nəmlik zonasına aiddir və Çin cənubunun digər əraziləri kimi su obyektləri ilə zəngindir. Bununla belə, təbii fəlakətdən əhalidən başqa 230 min hektar taxıl əkini və 496 min baş iri buynuzlu mal-qara zərər çəkmiş, hər onuncu su anbarı tamamilə qurumuşdur. 2008-ci ilin payızında, 2009-cu ilin qışında və yazında çox güclü quraqlıq Nins-Huey Muxtar Rayonunu heyrətdə qoymuşdu. Bu ərazi quraqlığa meyilli olsa da, onun miqyası, baş vermə müddəti və vaxtı gözlənilməz idi. Bu quraqlıq ümumilikdə 1,47 milyon insana, 11 mahala və 19 qəsəbə və şəhərə təsir etmişdir. Bundan əlavə, 79 min baş iribuynuzlu mal-qara və 1,28 milyon baş xırdabuynuzlu heyvan bir neçə ay ərzində içməli su çatışmazlığı ilə üzləşib. Demək olar ki, bütün 2009-cu il ərzində Fujian əyalətində 194 min insanın sağlamlığı və həyatı üçün təhlükə yaradan quraqlıq müşahidə olunub. 81,2 min hektar sahədə taxıl bitkiləri tələf olub [9, s. 138].

Çində su çatışmazlığı ilə yanaşı, çayların çirklənməsi probleminin daim pisləşməsi müşahidə olunur. Əgər 1980-ci illərdə Xuanxe çayına çirkab suların orta illik axımı 2,1 milyard ton təşkil edirdisə, 2007-ci ildə bu göstərici 4,3 milyard tona çatmışdır. Çin əhalisinin su ilə təmin edilməsində böyük problem su obyektlərinin çirklənməsinə və su təchizatı sistemlərinin pozulmasına səbəb olan tez-tez baş verən texnoloji qəzalardır. 2005-ci il noyabrın 13-də Sunqari çayının uzun müddət çirklənməsinə və nəticədə 2005-ci il noyabrın 13-də 5 milyona yaxın sakinin içməli susuz qalmasına səbəb olan qəzanın miqyası və nəticələri əhalidə böyük sarsıntı yaratmışdır [9, s. 139-141].

Rəsmi məlumatlara görə, Çində suyun çirklənməsi hər 2-3 gündən bir baş verir. 2005-ci ildən sonra, bəlkə də o qədər də böyük miqyasda deyil. Lakin Sunqaridə baş verənlərə bənzər çoxlu fəvqəladə ekoloji hadisələr baş vermişdir. Belə hadisələrdən biri də 2006-cı ildə Quandun əyalətinin Uçuan şəhərində, 2009-cu ildə Çzyansu əyalətinin Yançen şəhərində, 2009-cu il mayın əvvəllərində Çunçin inzibati ərazisində yerləşən Çzyuyuan yaşayış məntəqəsində, 2009-cu il iyunun əvvəlində Yunnan əyalətində və digər yerlərdə baş vermiş, nəticədə yüz minlərlə insan zərər görmüş, insanların mədə-bağırsaq sistemlərində ciddi problemlər yaranmış, hətta ölüm halları da baş vermişdir [9, s. 144].

2. ÇXR-in kənd təsərrüfatı qanunları

Təmiz İstehsalın Təşviqi Haqqında ÇXR Qanunu 29 iyun 2002-ci ildə 9-cu ÜXNY Daimi Komitəsinin 28-ci iclasında qəbul edilmişdir. Çin Xalq Respublikası Prezidentinin 29 iyul 2002-ci il tarixli 72 nömrəli Fərmanı ilə dərc edilmiş və 2003-cü il yanvarın 1-dən qüvvəyə minmişdir [9, s.12-13].

Kənd Təsərrüfatı Məhsullarının Keyfiyyət Təhlükəsizliyi Haqqında ÇXR Qanunu 2006-cı il aprelin 29-da 10-cu ÜXNY Daimi Komitəsinin 21-ci iclasında qəbul edilmişdir. 2006-cı il noyabrın 1-dən qüvvəyə minən qanun 8 fəsil və 56 maddədən ibarətdir. Qanuna əsasən, dövlət kənd təsərrüfatı məh-

sulları üçün məcburi texniki standartları təşkil edən keyfiyyət və təhlükəsizlik standartları sistemini yaradır (maddə 11). Bu standartlar kənd təsərrüfatı məhsullarının keyfiyyəti və təhlükəsizliyi ilə bağlı risklərin qiymətləndirilməsinin nəticələrini, habelə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının, satıcılarının və istehlakçılarının rəylərini tam nəzərə almalıdır (maddə 12). Qanun kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal yerlərinə (sahələrinə) və istehsal prosesinə dair tələbləri müəyyən edir. 24-cü maddədə kənd təsərrüfatı müəssisələri və kəndli təşkilatları tərəfindən istehsal qeydlərinin aparılması tələbləri müəyyən edilir və bu qeydlərin saxlanılma müddəti iki ildir. Qanun kənd təsərrüfatı məhsullarının qablaşdırılması və etikətlənməsinə dair tələbləri müəyyən edir və tələblərə əsasən aşağıdakılar olmalıdır: məhsulların adları, istehsal yeri, istehsalçısı, istehsal tarixi, yararlılıq müddəti, keyfiyyət kateqoriyası və digər məlumatlar. Əgər qida əlavələri varsa, onların adları mütləq qeyd edilməlidir. Daha detallı tələblər Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən müəyyən edilir (maddə 28). Qanunun 30-cu maddəsinə əsasən geni dəyişdirilmiş məhsulların etikətlənməsi bu növ məhsullara aid mövcud müddəalara uyğun olaraq həyata keçirilməlidir. Karantinə məruz qalan məhsullara karantin sertifikatı verilməli və müvafiq işarələnmələr aparılmalıdır (maddə 31). Qanunda onun həyata keçirilməsinin dəqiq mexanizmi mövcuddur ki, onlardan biri nəzarət və yoxlama qaydalarını tənzimləyir, digəri isə hüquqi məsuliyyətə həsr olunmuş qanun pozuntularına görə sərt sanksiyalar qoyur. Bu iki fəslin normaları bir-biri ilə sıx bağlıdır: bir fəslin müddələrinin yerinə yetirilməməsi digər fəsildə nəzərdə tutulmuş məsuliyyətə səbəb olur. Qanun dövlət tərəfindən qadağan edilmiş gübrələrdən, heyvandarlıq preparatlarından və digər kimyəvi maddələrdən istifadə etməklə hazırlanmış kənd təsərrüfatı məhsullarının satışını qadağan edir: əgər onun tərkibində ağır metallar və digər zərərli maddələr, xəstəlik törədici parazitlər, mikroorqanizmlər, toksinlər varsa; əgər onun hazırlanması üçün texniki normalara uyğun olmayan konservantlardan, əlavə maddələrdən və digər materiallardan istifadə edildikdə, eləcə də kənd təsərrüfatı məhsullarının keyfiyyət standartlarına uyğun olmayan digər hallarda (33-cü maddə).

Dövlət kənd təsərrüfatı məhsullarının keyfiyyətinə nəzarət sistemi yaradır. Rayon səviyyəsində və ondan yuxarıda olan müvafiq orqanlar monitorinqin təşkilinə və istehsal sahələrində və ya bazarlarda təsadüfi yoxlamaların aparılmasına cavabdehdirlər. Həm də bu cür monitorinqlərin nəticələri dərc edilməlidir. Birbaşa təsadüfi yoxlamalar Qanunda müəyyən edilmiş tələblərə cavab verən səlahiyyətli ekspert orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Qanun yoxlanılan şəxslərdən rüsum alınmasını, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən müəyyən edilmiş lazımi miqdardan artıq nümunələrin götürülməsini, habelə artıq yuxarı orqanlar tərəfindən həyata keçirilmiş məhsulların təsadüfi yoxlanılmasının təkrar monitorinqinin aparılmasını qadağan edir (maddə 34).

Bundan əlavə, 36-cı maddədə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçısı və satıcısı yoxlamanın nəticələri ilə razılaşmadıqda təkrar yoxlamanın keçirilməsini, habelə yoxlama zamanı buraxılmış səhvlər nəticəsində vurulmuş zərərin əvəzinin ödənilməsini tələb etmək hüququ müəyyən edilir. 37-ci maddədə topdansatış kənd təsərrüfatı bazarlarının üzərinə – bazara daxil olan məhsulların keyfiyyətinin yoxlanılması üçün ekspert orqanları yaratmaq və ya səlahiyyət vermək, pozuntular aşkar edildikdə isə məhsulların satışını dərhal dayandırmaq və baş vermiş hadisə barədə kənd təsərrüfatına məsul olan inzibati orqanlara – məlumat vermək öhdəliyi qoyulur. Qanun kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı ilə məşğul olan bütün müəssisələrdən daxil olan məhsulların keyfiyyətinə nəzarət sistemi yaratmağı tələb edir. 38-ci maddəyə əsasən, dövlət təşkilatları və fiziki şəxslər kənd təsərrüfatı məhsullarının keyfiyyəti sahəsində ictimai nəzarəti həyata keçirməyə həvəsləndirilir; aidiyyəti orqanlar daxil olan məlumatlara vaxtında reaksiya verməlidirlər. 40-cı maddədə kənd təsərrüfatı məhsullarının keyfiyyəti ilə bağlı fəvqəladə hallar zamanı tədbir görülməsi qaydaları müəyyən edilir [9, s.78-81].

Hökumətin diqqət yetirdiyi digər mühüm bir məsələ, həm ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək, həm də ətraf mühiti qorumaq üçün ekoloji baxımdan dayanıqlı kənd təsərrüfatı təcrübəsinin təşviqidir. Yeni kənd təsərrüfatı texnologiyalarının və innovasiyaların tətbiqi məhsuldarlığı və iqlim dəyişikliyinə davamlılığı artırmaq üçün vacib olan strategiyalardan biridir. İntellektual kənd təsərrüfatı və avtomatlaşdırma kimi yeni texnologiyaların tətbiqi kənd təsərrüfatının səmərəliliyinin və davamlılığının artırılmasında mühüm rol oynayır. Çin bu sahədə elmi-tədqiqat və işləmələrə fəal investisiya qoyur.

Elm və Texnologiyanın Təşviqi haqqında Çin Xalq Respublikasının Qanunu 29 iyun 2002-ci ildə ÜXNY Daimi Komitəsinin 9-cu çağırışının 28-ci iclasında qəbul edilmişdir. Qanun ÇXR Sədrinin 29 iyul 2002-ci il tarixli 71 nömrəli Fərmanı ilə dərc edilmiş və dərc olunduğu gündən qüvvəyə minmişdir. Qanunun 1-ci maddəsinə əsasən, qanun elmin və təhsilin inkişafı üçün strateji kursların həyata keçirilməsinə və davamlı inkişafın təmin edilməsinə, elm və texnikanın populyarlaşdırılması üzrə işlərin yaxşılaşdırılmasına, vətəndaşların ümumtəhsil səviyyəsinin və elmi biliklərinin səviyyəsinin yüksəldilməsinə kömək etmək, həmçinin bütövlükdə iqtisadi və sosial inkişafa töhfə vermək məqsədi daşıyır. Elmi-texniki biliklərin təşviqi sosialist maddi və mənəvi mədəniyyətinin inşasının ən mühüm istiqaməti və dövlətin uzunmüddətli vəzifəsi elan edilir (maddə 3). Qanunun 10-cu maddəsinə əsasən elmi və texniki biliklərin yayılması üzrə işlər bütün səviyyələrdə xalq hökumətlərinin iqtisadi və sosial inkişaf planlarına daxil edilməlidir [9, s. 10-11].

Çində kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi məqsədilə qəbul edilmiş digər bir qanun isə Kənd Təsərrüfatının Mexanikləşdirilməsinin Stimullaşdırılması Haqqında ÇXR Qanunudur. Sözügedən qanun ÜXNY Daimi Komitə-

sinin 10-cu çağırışının 10-cu iclasında qəbul edilib. 8 fəsildən və 35 maddədən ibarət olan qanun Çinin yerli kənd təsərrüfatı texnikası istehsalçıları dəstəkləməyə və kənd təsərrüfatının modernləşdirilməsinə yönəlib. İkinci fəsil – “Elmi tədqiqatlar və mənimsəmə” müvafiq elmi-tədqiqat müəssisələri və təhsil müəssisələri tərəfindən həyata keçirilən kənd təsərrüfatı maşınqayırması sahəsindəki işləmləri dəstəkləmək, habelə istehsalçılara məhsulun keyfiyyətini və texniki səviyyəsini artırmağa və onun maya dəyərini azaltmağa imkan verən qabaqcıl kənd təsərrüfatı texnikası, yeni texnologiya və materialların mənimsənilməsi zamanı onları dəstəkləmək məqsədini ehtiva edir [9, s. 41-44].

Səkkizinci ÜXNY Daimi Komitəsinin 2 iyul 1993-cü il tarixli ikinci iclasında, 28 dekabr 2002-ci il və 27 avqust 2009-cu il tarixlərində düzəlişlərlə ÇXR Kənd Təsərrüfatı Qanunu 28 dekabr 2021-ci ildə qəbul edilmişdir [2, s. 184].

3. ÇXR-də ərzaq təhlükəsizliyi

Bütün dünya ölkələri kimi, Çin də ölkə əhalisinin ərzaq məhsullarına olan tələbatını tamamilə daxili istehsal hesabına ödəmək iqtidarında deyildir. Çin ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək üçün digər ölkələrdən müəyyən miqdarda ərzaq məhsullarını idxal etməli olur. Bu isə ölkəni xarici bazarlardan asılı hala gətirə və qlobal ərzaq qiymətlərindəki dalğalanmalara qarşı həssas edərək ərzaq ticarəti “savaş”ları zamanı ərzaq təhlükəsizliyini təhlükə altına sala bilər.

Son dövrlər Çin kənd təsərrüfatı istehsalını artırmaq üçün investisiyalarını genişləndirib. Məqsəd, kənd təsərrüfatı məhsullarının yerli istehsalını artıraraq xarici asılılığı azaltmaqdır.

Müasir dövrdə Çin hökumətinin qarşısında duran ən vacib problemlərdən biri ərzaq məhsullarının keyfiyyəti və təhlükəsizliyi məsələsidir. Ölkədə baş verən kütləvi qida zəhərlənməsi hadisələri və digər qida təhlükəsizliyi problemləri ictimaiyyətdə böyük narahatlıq yaradır.

Çin hökuməti ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək üçün müxtəlif strategiyalar həyata keçirir. Hökumətin ilk addım olaraq diqqət yetirdiyi əsas məsələ əkin sahələrinin qorunması və artırılmasıdır. Belə ki, dövlət siyasəti kənd təsərrüfatı üçün yararlı torpaqların qorunmasını təşviq edir.

Son zamanlar Çində qida təhlükəsizliyi sahəsində qanunvericiliyin gücləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirilib. Ərzaq məhsullarının keyfiyyətinə nəzarət mexanizmləri gücləndirilib və qida təhlükəsizliyi standartlarına uyğunluq artırılıb. Bu, həm daxili bazarda istehlakçıların hüquqlarını qorumaq, həm də ixrac olunan məhsulların beynəlxalq standartlara cavab verməsini təmin etmək üçün həyata keçirilir. Qida təhlükəsizliyi və məhsul keyfiyyəti ilə bağlı məsələlər, Çində əhalinin sağlamlığı və istehlakçı etimadı üçün ciddi problem təşkil edir. Qida istehsalı və emalı prosesində standartlara uyğun ol-

mayan məhsulların bazara çıxarılması, istehlakçıların haqlı narazılığına səbəb olur.

Əhali sayının artımına görə Yer kürəsinin beşdə birinin yaşadığı ölkə olan Çin, həm də dünyanın ən böyük kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçısıdır. Çində istehsal olunan əsas kənd təsərrüfatı məhsullarına düyü, buğda, qarğıdalı, kartof və soya daxildir. Çin buğda, düyü, qarğıdalı, arpa və yağlı bitkilərin istehsalında dünyada lider mövqə tutur.

Son illərdə ÇXR dövlət ərzaq ehtiyatlarını artırmaq və ehtiyat saxlama mexanizmlərini gücləndirmək üçün də ciddi tədbirlər görür. Çin xüsusilə soya (ölkədə yetişdirilməsinə baxmayaraq tələbatı ödəmir) və ət kimi bəzi kənd təsərrüfatı malları üçün ərzaq idxalından asılıdır. Çin səlahiyyətliləri idxal mənbələrini diversifikasiya etmək üçün ticarət sazişləri və strategiyalar vasitəsilə təchizat sabitliyini təmin etməyə çalışır. 2021-ci ildə yerli istehsalın artırılmasını, özünütəminatın yüksək səviyyəyə çatdırılmasını, ərzaq logistikasının və saxlanmasının təkmilləşdirilməsini vurğulayan yeni strategiya qəbul edilib. Çin strateji ərzaq ehtiyatları saxlamaqla qlobal bazarlarda qiymət dalğalanmaları zamanı ərzaq təhlükəsizliyini təmin etməyə çalışır. Bu ehtiyatlar strateji qida məhsulları üzrə saxlanılır və lazım olduqda daxili bazara buraxılır. Ərzaq təminatını təhlükə altına alan vəziyyətlərdə isə bəzi ərzaq məhsullarının ixracını məhdudlaşdıraraq daxili bazarı qorumaq siyasətini tətbiq edir.

Planetin əsas ərzaq idxalçısı olan Çin Xalq Respublikasının 2022-ci ildə bir sıra ərzaq növləri üzrə ehtiyatları dünya ehtiyatlarının 50-70%-ni təşkil etmişdir. Həmin ildə Çinin buğda ehtiyatları il yarımlıq tələbatını ödəyə biləcək səviyyədə olmuşdur. Çin dövləti hər il içkilərsiz qida məhsullarının idxalına təxminən 100 milyard dollar məbləğində xərc çəkir. 2020-ci ildə Çinin idxal etdiyi ərzaq məhsulları 22% təşkil edib, son illərdə isə 360% artıb [12].

Çinin ərzaq ehtiyatlarını artırmasının bir neçə səbəbləri ola bilər. Altmış beş il əvvəl – 1959-cu ilin yazından 1961-ci ilin sonlarına qədər – Çin dünyanın ən böyük aclığını yaşamışdır. Görünür, çinlilər bəşər tarixində baş vermiş bu acı və faciəli tarixi yaxşı xatırlayır və aclığın nə demək olduğunu bütün millətlərdən daha yaxşı bilirlər. 1959-cu ildə Xuanxe çayının daşmasından sonra yaranan quraqlıq da ərzaq qıtlığını tətikləyən amil olsa da, bu, əsasən Mao Szedunun ən böyük məsuliyyət daşdığı texnologiya fəlakəti idi. Aclıq qurbanlarının sayı dəqiq bilinməsə də, o dövrün demoqrafik rekonstruksiyaları təxminən 30 milyon (digər mənbələr isə 50 milyon) nəfərin öldüyünü göstərir [13].

Müasir dövrdə isə, ölkə çox güman ki, özünü ərzaq ticarəti “savaşları”ndan, baş verə biləcək kütləvi xəstəliklərdən, quraqlıqdan və ya mümkün enerji böhranından sığortalayır. Eyni zamanda, ərzaq qıtlığı və ya ərzaq qiymətlərinin kəskin bahalaşacağı fonunda sosial etirazların qarşısının alınması üçün qabaqlayıcı addım da ola bilər.

4. ÇXR-in müasir inzibati hüququnun bəzi aktual məsələləri: Qida təhlükəsizliyinin təmin edilməsi

Çin dövlətinin hüquq sistemində inzibati hüquq mərkəzi yer tutur. Bu hüquq sahəsinin fərqli xüsusiyyəti vahid kodlaşdırılmış qanun yaradıcılığı aktının olmamasıdır. Bu, Çin Xalq Respublikasının hüquq sisteminin digər sahələrinə də aiddir. Çin qanunvericisi mülki hüquqda da vahid kodlaşdırılmış sistemin qəbul edilməsinə tələsmir. Kodlaşdırma proseslərinin XX əsrin 50-ci illərində başlamasına baxmayaraq, ÇXR-də Mülki Məcəllə 28 may 2020-ci ildə qəbul edilmişdir. Qanunvericilər inzibati münasibətlərin tənzimlənməsinə yönəlmiş ayrı-ayrı hüquqi aktların qəbuluna üstünlük verirlər. Çin inzibati hüququnun mənbələri sırasına ölkənin hökuməti və mərkəzi idarələri tərəfindən verilən çoxsaylı sərəncamlar daxildir. Müasir inzibati hüququn aktual məsələlərindən biri də təminat məsələsidir [4, s. 45-56].

Qida təhlükəsizliyi qida məhsullarında baş verən fiziki, bioloji və bütün növ zərər və dəyişiklikləri aradan qaldırmaq üçün istifadə edilən tədbirlər kompleksidir. Qida təhlükəsizliyi müxtəlif xəstəliklərin qarşısını almaqla qidadan istifadə və mühafizə elmidir. Müasir Çin cəmiyyəti qida təhlükəsizliyinin təmin edilməsində ciddi problemlərlə üzləşir. Bu sahədə qanun pozuntularına görə ciddi hüquqi məsuliyyət tədbirlərinin olmasına baxmayaraq, ölkənin hər yerində istehlaka yararsız məhsullardan kütləvi qida zəhərlənməsi hallarına rast gəlinir.

Ölkədə həm istehsalçıların, həm də onun istehlakçılarının həyatına və sağlamlığına ziyan vuran, zəruri təhlükəsizlik qaydalarına əməl olunmadan qeyri-qanuni istehsal obyektlərində istehsal olunan mallar geniş yayılmışdır. İqtisadi artım nəticəsində ÇXR-də nəinki sənaye təyinatlı məhsullar, həm də ərzaq məhsulları istehsal edən qeyri-qanuni istehsallar da çoxalıb. Bütün bunlar, çox vaxt keyfiyyətsiz qidadan istehlakçılarının kütləvi zəhərlənməsinə və ölümünə səbəb olur. Son illərdə ən çox rezonans doğuran hadisə, protein konsentrasiyasını artırmaq üçün körpə qidasına təhlükəli kimyəvi melamin əlavə edən məşhur Çin süd şirkəti “Sanlu”nun (“Sanlu Group Fonterra”da 43% paya sahib idi) işi oldu. Cinayət əməlləri nəticəsində keyfiyyətsiz süd məhsullarından zəhərlənmiş uşaqların sayı təxminən **300.000 nəfər** olub, onlardan **6-sı isə** həlak olub [14].

Melamin azotla zəngin olduğundan, onun seyrətilmiş südə əlavə edilməsi, tərkibində azotun miqdarı ilə müəyyən edilən yüksək protein tərkibi görünüşünü yaradır. Buna görə də saxtakarlıq edərək, quru südə melamin əlavə etmişdilər. Təəssüf ki, melaminlə çirklənmiş məhsullar iyirmidən çox ölkəyə – əsasən Asiya, Afrika, Banqladeş, Butan, İngiltərə, Bruney, Kanada, Fransa, Qabon, Qana, Hindistan, Yaponiya, Malayziya, Myanma, Filippin, Sinqapur və Cənubi Koreyaya daxil olmuşdur [14].

Cinayətdə iştirak edən bir neçə şirkətin rəhbərləri və müvafiq məsul şəxslər müxtəlif növ cinayət cəzalarına, o cümlədən ömürlük həbs və ölüm cəzasına məhkum edilsələr də, ÇXR hakimiyyəti bu sahədə inzibati nəzarətin qeyri-kafi olduğunu etiraf etmişdir. Vəziyyəti düzəltmək üçün çin qanunvericisi ÇXR-də fəaliyyət göstərən təsərrüfat subyektlərilə bağlı müvafiq yoxlamalar aparmaq hüquqlarını daha dolğun və aydın şəkildə tənzimləmək məqsədilə qida məhsullarının təhlükəsizliyi sahəsində qanun layihəsi üzərində işə başlamışdır [9, s.154].

Hüquq-mühafizə orqanları həm də, bütün ölkə miqyasında qidaya qida yağ adlandırılan qondarma yağın əlavə edilməsi ilə mübarizə aparır. Təkrar istifadə edildikdən sonra atılmalı olan bu yağ, zəncirlə digər, daha ucuz res-toranlara satılır, yeməklərə əlavə olunmağa davam edir və daha sonra yenidən satılır.

Digər təhlükəli hadisə 2011-ci ilin yayında baş vermişdir. Qida sənayesi-ndə və hələ 1992-ci ildən peşəkar idmanda qadağan edilmiş klenbuterol maddəsini sənaye miqyasında donuz yeminə əlavə edən cinayətkar qruplaş-manın üzvləri 2 il müddətinə təxirə salınmış ölüm hökmü də daxil olmaqla müxtəlif müddətlərə cinayət cəzasına məhkum edilmişdilər. Klenbuterol maddəsi mal-qaranın əzələ kütləsinin artmasına səbəb olur. Lakin belə ət onu istifadə edən insanın ürəyini məhv edir.

Çində heyvandarlıq sahəsində “böyümə hormonlarının” əlavə edilməsi, kənd təsərrüfatında GMO-dan istifadə edilməsi, dünyanın saxtalaşdırılması (düyü əvəzinə kartof nişastasından istifadə olunur) və digər saxtakarlıqlar böyük fəsadlar yaradan problemlərdəndir [3, s. 262-63].

Son illərdə Çin bazarında saxta nano-məhsullar/mallar peyda olub ki, onların satışı insan sağlamlığını düşünmədən, ancaq qazanc hərisi olan biznes nümayəndələrinə böyük gəlir gətirir. Çin bazarının marketinq araşdırması göstərib ki, istehsalçı və satıcılar tərəfindən məhsulun/malın adında və ya təsvirində “nano” prefiksini qeyd edilməsi onun satışlarının artmasına səbəb olur. Buna görə də Çində reklamlarda çox vaxt məhsullar “nanoməcun”, “na-noaləvə” və s. kimi adlandırılır. Lakin belə məhsulların keyfiyyəti istehlakçı-nın həyatı və sağlamlığı üçün təhlükəlidir.

Bəzi alimlər nanohissəciklərin bir sıra ciddi xəstəliklərə səbəb ola bil-əcəyini qəbul edirlər: inhalyasiya/transdermal toplanma; xroniki ağciyər xəstəlikləri; bədxassəli xəstəliklər (ağciyər xərçəngi, sümük iliği xərçəngi); ney-rodegenerativ xəstəliklər (Parkinson, Alzheimer xəstəliyi); beyin və koronar qan dövrəsinin pozulması, ürək fəaliyyətinin pozulması (aritmia, infarkt); DNT-nin (hüceyrə genomunun) replikasiya prosesinin pozulması.

Bütün bu qida “manipulyasiya”ları istehlakçının sağlamlığını ciddi şəkildə məhv edir, çox vaxt ölüm hallarına səbəb olur. Çində ərzaq təhlükəsiz-

liyi problemi o qədər geniş miqyas alıb ki, ÇXR rəhbərlərindən başlamış adı vətəndaşa qədər bütün səviyyələrdə müzakirə olunur.

“Sinxua” agentliyinin məlumatına görə, **Çində hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən 2019-cu ilin yanvar ayından may ayınadək insan orqanizminə zərərli və təhlükəli olan saxta qida məhsullarının istehsalı və bazara çıxarılmasında şübhəli bilinən təxminən 8,5 min nəfər həbs edilib.** Müvafiq dövr ərzində, həm də ölkədə dövlət standartlarına uyğun olmayan malların yayılmasına görə 3,8 minə yaxın gizli fabrik, anbar və qeyri-leqal məntəqələr aşkar edilərək ləğv edilib. Ərzaq təhlükəsizliyi normalarının pozulması faktı üzrə ümumilikdə 4,5 min cinayət işi açılıb [15].

Yuxarıda göstərilənlərin hamısı qida təhlükəsizliyi sahəsində hüquq-pozmalara qarşı mübarizəyə yönəldilmiş, inzibati sahədə yeni qanunun işlənilib hazırlanmasına və qəbul edilməsinə səbəb olmuşdur.

1995-ci il oktyabrın 30-da ölkədə “Qida Gigiyenası Haqqında ÇXR Qanunu” qəbul edilsə də, onun müddəaları dövlətin sürətli iqtisadi inkişafı ilə qida təhlükəsizliyi sahəsində daim yaranan yeni sosial münasibətləri tam tənzimləyə bilməmişdir. 2004-cü il sentyabrın 1-də ÇXR Dövlət Şurası qida məhsullarının təhlükəsizliyi sahəsində işlərin daha da gücləndirilməsi haqqında qətnamə açıqlamış, bu qətnamədə həmin dövrdə qüvvədə olan Qida Məhsullarının Gigiyenası Haqqında Qanunun dəyişdirilməsinin zəruriliyi təsbit edilmişdir [9, s. 154].

2004-cü ilin iyul ayında qanuna dəyişiklik layihəsinin hazırlanması üçün işçi qrupu yaradılmış və bu qrup çoxsaylı müzakirələrdən sonra “Qida Təhlükəsizliyi” adlı yeni hüquqi sənədin hazırlanmasına qərar vermişdir. 2007-ci il oktyabrın 31-də yeni qanun layihəsi Çin Xalq Respublikasının Dövlət Şurasında müzakirə edilərək qəbul edilmiş və həmin ilin dekabrında baxılmaq üçün ÜXNY Daimi Komitəsinə təqdim edilmişdir. Yeni qanun layihəsi 20 aprel 2008-ci ildə ictimaiyyətə təqdim olunmuş və Çin mütəxəssisləri və sadə vətəndaşlar arasında geniş əks-səda doğurmuşdu [3, s. 264; 9, s. 155.]

XI ÜXNY Daimi Komitəsinin 28 fevral 2009-cu il tarixli 7-ci iclasında Çin Xalq Respublikasının **Qida Təhlükəsizliyi Qanunu** qəbul edilmiş və 2009-cu il 1 iyun tarixində qüvvəyə minmişdir. Bu qanun yaradıcılığı aktı 10 fəsil, 154 maddədən ibarətdir. Fəsillər aşağıdakılardır: 1-ci fəsil – “Ümumi müddəalar”; 2-ci fəsil – “Qida təhlükəsizliyi risklərinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi”; 3-cü fəsil – “Qida Təhlükəsizliyi Standartları”; 4-cü fəsil – “Ərzaq məhsullarının istehsalı üzrə fəaliyyət”; 5-ci fəsil – “Qida məhsullarının yoxlanılması”; 6-cı fəsil – “Ərzaq məhsullarının ixracı və idxalı”; 7-ci fəsil – “Qida təhlükəsizliyi sahəsində hadisələrin həlli”; 8-ci fəsil – “Nəzarət və idarəetmə”; 9-cu fəsil – “Hüquqi məsuliyyət”; 10-cu fəsil – “Əlavə müddəalar”. Qanunun 1-ci maddəsinin müddəasına əsasən, o, “qida məhsul-

larının təhlükəsizliyinə zəmanət vermək, xalq kütlələrinin həyatı və sağlamlığının təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə” qəbul edilmişdir. Sözügedən qanun ÇXR-in inzibati hüquq sahəsinə aiddir və qida təhlükəsizliyi sahəsində nəzarəti gücləndirməyə yönəlib. Belə ki, müasir Çin dövləti üçün ölkə bazarlarında satılan yerli və xarici ərzaq məhsullarının təhlükəsizliyi məsələləri son dərəcə aktualdır [9, s. 153; 3, s. 263-264].

Qanunun 24-cü maddəsinə əsasən qida təhlükəsizliyi standartının hazırlanması elmi, rasionallıq, təhlükəsizlik və etibarlılıq prinsiplərinə riayət olunmaqla insanların sağlamlığını təmin etmək məqsədilə həyata keçirilməlidir. 92-ci maddənin tələbinə müvafiq olaraq, xarici ölkələrdən gətirilən qida məhsulları, qida məhsulları ilə yanaşı qida əlavələri məhsulları dövlət təhlükəsizliyi standartlarına cavab verməlidir [3, s. 265].

Qida məhsullarının təhlükəsizliyini pozan hallar baş verdikdə, müvafiq sahibkarlıq subyektləri “təhlükənin aradan qaldırılması və yayılmasının qarşısının alınması üçün dərhal tədbirlər görməyə borcludurlar” (1-ci hissə, 103-cü maddə). Qida təhlükəsizliyi ilə bağlı ciddi pozuntular baş verdikdə, xalq hökumətlərinin müvafiq inzibati səhiyyə idarələri hadisəni dərhal araşdırmalı və hadisə haqqında öz yerlərindəki xalq hökumətinə hesabat təqdim etməlidirlər (1-ci hissə, maddə 106).

“Qida məhsullarının təhlükəsizliyi haqqında qanun”da təsdiq edilmiş müddəaların pozulmasına görə məsuliyyəti tənzimləyən 122-149-cu maddələrin normaları xüsusi yer tutur.

Qida təhlükəsizliyi sahəsində mövcud hüquqi qaydaları pozanlara qarşı görülən tədbirlər – fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün lisenziyanın ləğv edilməsindən, təhlükəli məhsulların, qanunsuz əldə edilmiş gəlirlərin cərimə və müsadirə edilməsindən dəymiş ziyanın ödənilməsinədək mülki məsuliyyətə və şəxsin (qurumun) hərəkətlərində cinayət tərkibi olduqda cinayət məsuliyyətinə qədər – son dərəcə genişdir. Belə ki, 147-ci maddədə deyilir: “Bu Qanunun müddəaları pozulduqda sağlamlığa, əmlaka və ya digər zərərə səbəb olduqda, şəxs qanunla müəyyən edilmiş qaydada zərərin əvəzinin ödənilməsinə görə məsuliyyət daşıyır (1-ci hissə). İstehsalçı qida təhlükəsizliyi standartlarına cavab verməyən məhsul istehsal etdikdə və ya qida təhlükəsizliyi standartlarına uyğun olmayan məhsulları bilərəkdən satdıqda, istehlakçı zərərin ödənilməsini tələb etməklə yanaşı, istehsalçıdan və ya satıcıdan həmin məhsulun maya dəyərindən üç və ya on dəfə artıq məbləğdə kompensasiya ödənilməsini tələb etmək hüququna malikdir” (2-ci hissə, 148-ci maddə) [3, s. 266].

Çin Cinayət Məcəlləsinin 141, 142, 143 və 148-ci maddəsinin ikinci hissəsi ömürlük həbsə qədər məsuliyyəti müəyyən edir [5, s. 72-76].

Qanunun müddəalarına uyğun olaraq, Çin Xalq Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi qida təhlükəsizliyi məsələlərinin hərtərəfli əlaqələndirilməsinə cavabdehdir. Çin Xalq Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı

Nazirliyi, Çin Xalq Respublikasının Ticarət Nazirliyi, Ətraf Mühitin Mühafizəsi Nazirliyi, Keyfiyyətin Yoxlanılması və Karantin üzrə Baş Dövlət İdarəsi, Ticarət və Sənaye üzrə Baş Dövlət İnzibati İdarəsi və Qida Məhsullarına və Dərman Preparatlarına Nəzarət üzrə Dövlət İdarəsi, Elm Nazirliyi və Texnologiya və Milli Bəslənmə və Qida Təhlükəsizliyi İnstitutu və bir çox digər nazirlik və idarələr də keyfiyyətə nəzarət sistemində iştirak edirlər. Ümumilikdə, Dövlət Şurası nəzdində təxminən on hökumət idarəsi və nazirlik ölkənin qida təhlükəsizliyinə nəzarəti həyata keçirir.

2009-cu ildə qəbul edilmiş “Qida Məhsullarının Təhlükəsizliyi haqqında Qanun”a 24 aprel 2015-ci ildə və 29 dekabr 2018-ci ildə əhəmiyyətli dəyişikliklər edilmişdir. 2009-cu ilin iyununda qüvvəyə mindikdən sonra (2009-cu ildə edilmiş düzəliş ilə ÇXR “Qida Təhlükəsizliyi Qanunu”nun 104-cü maddəsinə əsasən) “Qida Gigiyenası Haqqında ÇXR Qanunu” ləğv edilmişdir. Məhz buna görə də Çin Xalq Respublikası Dövlət Şurasının adıçəkilən orqanları Qida Təhlükəsizliyi Qanununun müddəalarından irəli gələn münasibətlərin daha dolğun tənzimlənməsinə yönəlmiş özlərinə aid normativ sənədləri hazırlayır və qəbul edirlər. Belə ki, Nəzarət, Keyfiyyətin Yoxlanılması və Karantin üzrə Baş Dövlət İdarəsi tərəfindən “Qida Məhsullarının Etiketlənməsinin İdarə Edilməsi Haqqında Əsasnamə” yekunlaşdırılmışdır (27.08.2007-ci ildə qəbul edilmiş, 22.10.2009-cu ildə dəyişdirilmişdir). 30 iyul 2009-cu il tarixində Ticarət və Sənaye üzrə Baş Dövlət İnzibati İdarəsi, ÇXR-in Qida Təhlükəsizliyi Qanununun 29-cu maddəsinin icra olunması üçün, “Qida Məhsullarına Lisenziyaların Dövriyyəsinin İdarə Edilməsi Qaydaları”nı dərc etmişdir. Beləliklə, dövlət alıcının istehlak səbətində onun sağlamlığı və həyatı üçün təhlükəli olan ərzaq mallarının yaranmasının qarşısını almaq məqsədilə “kəndlinin torpağından nahar masasına qədər” ərzaq məhsullarının keyfiyyətinə nəzarət sistemini həyata keçirməyə çalışır. Əksər Çin əyalətlərində – Şansi, Lyaonin, Çzilin, Çzyansu, Quandun və digərlərində – qida təhlükəsizliyinə nəzarət etmək üçün komitələr yaradılıb [3, s. 264].

“Qida Təhlükəsizliyi Haqqında ÇXR Qanunu” qida məhsulları istehsal edən, emal edən, paylayan, həmçinin ictimai iaşə xidmətləri göstərən, qida əlavələri istehsal edən, qida məhsulları üçün istifadə olunan qablaşdırmalar, qablama materialları, dezinfeksiyaedici maddələr, antiseptiklər, habelə qida məhsullarının istehsalında istifadə olunan alət və avadanlıqlar istehsal edən, qida məhsulları istehsalında müvafiq qida məhsulları üçün qida əlavələrindən istifadə edən fiziki şəxslərə və təşkilatlara şamil edilir, qida təhlükəsizliyi və qida əlavələri sahəsini idarə edir.

28 fevral 2009-cu ildə 11-ci çağırış ÜXNY Daimi Komitəsinin 7-ci iclasında çinli deputatlar ÇXR-in Cinayət Məcəlləsinə növbəti düzəlişləri qəbul etmişdilər. Çin Xalq Respublikasının mövcud Cinayət Məcəlləsi ilk dəfə 1979-cu il iyulun 1-də qəbul edilib, lakin sonradan (14.03.1997) onun məz-

munu köklü şəkildə dəyişdirilib. 2009-cu ilə qədər Çin cinayət qanununun yeni versiyasına ardıcıl olaraq altı əsas düzəliş edilib (12/25/1999, 08/31/2001, 29/12/2001, 28/12/2002, 28/02/2005, 06/29/2006), 2009-cu ilin fevralında qəbul edilmiş düzəlişlər isə növbəti yeddinci düzəliş oldu. Onların məzmunu əsasən Cinayət Məcəlləsinin sosialist bazarı iqtisadi nizamı sahəsində, şəxsiyyət hüquqları sahəsində, ictimai nizam və idarəetmə qaydası sahəsində, dövlətin müdafiə maraqları sahəsində cinayətlərin tərkibini müəyyən edən maddələrin dəyişdirilməsinə yönəlib. Mövcud ÇXR Cinayət Məcəlləsinin mətninə bəzi yeni cinayət tərkibləri də əlavə edilmişdir. Düzəlişlərin ümumi sayı – 14-dür. 151-ci maddənin 3-cü hissəsinin məzmunu əhəmiyyətli dəyişikliyə uğrayıb, qanunvericilik əlavə qaçaqmalçılıq əşyalarının daxil edilməsi hesabına genişləndirilib [9, s. 158-159].

Çin Xalq Respublikasının **“İstehlakçılarının hüquq və maraqlarının müdafiəsi haqqında”** qanunu 8-ci çağırış Ümumçin Xalq Nümayəndələri Yığıncağı Daimi Komitəsinin 31 oktyabr 1993-cü il tarixli 4-cü iclasında qəbul edilmişdir. Bu qanuna 27 avqust 2009-cu ildə, növbəti dəfə isə 25 oktyabr 2013-cü il tarixində dəyişikliklər edilmişdir [7, s. 45-56].

Güman etmək olar ki, inzibati-hüquqi sahədə “Qida Məhsullarının Təhlükəsizliyi Haqqında ÇXR Qanunu”nun yaranması, qida istehlakçılarının sağlamlığına əlverişli təsir göstərəcək, biznesi bazara tədarük olunan ərzağın təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məsələlərinə daha məsuliyyətlə yanaşmağa məcbur edəcək.

5. ÇXR-in təhsil sistemində qida sektoru: Moutai İnstitutu

Çinin dövlət “Kweichow Moutai” içki şirkətinin təşəbbüsü ilə ölkənin cənubundakı Quanjou əyalətinin Renhuay şəhərində təsis edilmiş Moutai İnstitutu alkoqolşünaslıq üzrə ixtisaslaşmış özəl ali təhsil müəssisəsidir. İnstitutun yaradılması üçün hazırlıq işləri 2012-ci ildə başlamış və 2017-ci ilin mayında Çin Təhsil Nazirliyi tərəfindən təsdiqlənmişdir [16].

Moutai Çin dövlətinin milli içkisi hesab olunur və o, dövlət qəbullarında istehlak edilir. Bu içki növü, həm də Çinin dövlət rəsmiləri tərəfindən yüksək vəzifəli qonaqlara hədiyyə edilir. Moutai içkisi, eyni zamanda rüşvət vasitələrindən biri hesab olunduğundan, hökumətin korrupsiyaya qarşı sərt tədbirlər gördüyü 2014-cü ildə onun satışı 30% azaldılmışdır [17].

İnstitut Çinin içki sənayesində texniki bacarıq və istedad çatışmazlığını aradan qaldırmaq məqsədi ilə yaradılmışdır. İnstitut beş ixtisas üzrə təhsil verir: distilyasiya, şərabçılıq, qida məhsullarının keyfiyyəti və təhlükəsizliyi, resursların emalı elmi və texnikası, marketinq. Müəllimlərin bəziləri Moutai Qrupunun yüksək səviyyəli mütəxəssisləridir [16].

Çində Moutai Universitetindən başqa qeyri-adi təhsil verən – çay xərçəngi hazırlamağı və isti makaron “elm”lərini tədris edən universitetlər də mövcuddur [17].

6. Çində istehlakçı səviyyəsində ərzaq israfçılığının qarşısının alınması üçün görülən tədbirlər

Çində ərzaq təminatının yaxşılaşdırılması sahəsində son olaraq görülən tədbirlərdən biri də ərzaq israfçılığının qarşısının alınmasıdır. Rəsmi məlumatlara görə, Çində hər il **18 milyon ton** ərzaq tullantıya çevrilir. Ölkənin 500 şəhərinin hər birində hər il orta hesabla 50 tona yaxın qida tullantıları əmələ gəlir. Eyni zamanda, ildə təxminən 35 milyon ton ərzaq istehlakçılara çatmamış – saxlanma, daşınma və emal mərhələlərində – tullantıya çevrilir [18].

Bu fenomenlə mübarizə aparmaq üçün 2020-ci ilin avqust ayında Çində qida ilə ehtiyatlı davranmaq üçün “təmiz boşqab”, “Yeməyini bitir!” kampaniyasına start verilib [19].

Həmin dövrdə Çin lideri Si Tsinqin bildirmişdir ki, “qida tullantıları dəhşətli və üzücüdür”. Bu məqsədlə Çin parlamentində ehtiyatların qorunmasına və ekoloji problemlərin həllinə yönəlmiş qida məhsullarının həddindən artıq istehlakı ilə mübarizə aparmaq üçün qanun qəbul edildi. Sözügedən qanun **2021-ci il aprelin 29-da** ÜXNY Daimi Komitəsinin iclasında qəbul edilmişdir [20].

Qanunun qəbulu ərzaq qıtlığı təhlükəsi ilə deyil, hakimiyyətin Çin əhəlisinin davamlı artımı və xarici şəraitin qeyri-müəyyənliyi fonunda uzunmüddətli ərzaq təhlükəsizliyi siyasəti qurmaq niyyəti ilə bağlıdır.

Ümumilikdə qanun sənədi problemin müxtəlif aspektlərindən bəhs edən **32 maddədən** ibarətdir. Artıq mediaya həddindən artıq yeməyi təbliğ edən materialları dərc etmək qadağandır. Onlar bütün belə məqalələri, audio və videoları silməlidirlər. Əks halda, 10 min yuandan 100 min yuana qədər cərimə nəzərdə tutulur [21].

Qanun iaşə obyektlərində müştərinin yeyə bilmədiyi əlavə porsiyaların sifariş edilməsinə görə cərimələri də nəzərdə tutur. Müştərilər çoxlu miqdarda yeməkləri yeyilməmiş halda qoyub getdikləri təqdirdə, restoranların əlavə ödəniş tələb etməsinə icazə verilir [19].

Digər cəza restoran və kafelərdə yeməklərin atılmasına görə cərimədir. Əgər iaşə obyekti çoxlu qida tullantıları çıxarsa, ilk növbədə ona xəbərdarlıq ediləcək. Xəbərdarlıq fayda verməsə, iaşə obyektinin sahibi 5 mindən 50 min yuana qədər məbləğdə cərimə ödəməli olacaq [21].

Digər tərəfdən, müştəriləri yanıltaraq ehtiyacından daha çox sifariş verməyə məcbur edəcək restoranlar da 1500 dollara qədər cərimə ilə cəzalandırılacaq. Çoxlu qida tullantıları atan müəssisələrə maksimum 8 min dollar cərimə tətbiq ediləcək.

Qanuna əsasən məmurlar üçün verilən ziyafətlər də tənzimlənəcək. Belə ki, onlar üçün menyu yeni qənaət qaydaları nəzərə alınmaqla tərtib olunacaq. Məsələn burasındadır ki, çinlilər ənənəvi olaraq korporativ tədbirlər üçün

çoxlu yemək sifariş edirlər, qonaqlar isə yemək qalıqlarını götürməyə utandıqları üçün onların əksəriyyəti sadəcə olaraq tullantıya çevrilir [18].

7. Çinin ərzaq siyasətindəki uğuru

Çində qida təhlükəsizliyi ilə bağlı mənfi meyllərlə yanaşı, müsbət tərəflər də vardır ki, zənnimcə onu da mütləq qeyd etmək gərəkdir. Bu cür müsbət meyllərdən biri boy artımı ilə bağlı olmuşdur. 1975-2010-cu illər arasında Çində uşaqların və yeniyetmələrin orta boyu davamlı olaraq artmışdır və bu artım dayanmamışdır. Ən böyük artım, xüsusilə oğlanlar arasında, yetkinlik dövründə müşahidə edilmişdir. Məsələn, şəhərdə yaşayan 13 yaşlı oğlanların boyu 11,9 sm artmışdır. Bu dövr ərzində 18 yaşlı oğlanlarla qızlar arasındakı boy fərqi 10,3 sm-dən 12,3 sm-ə qədər artmışdır. Çində insanların boyunun artırılması üçün qida məhsullarının tərkibinə boy artıran maddələr əlavə edirlər. Buna görə də, statistikaya əsasən Çin əhalisinin boyu orta hesabla 8 sm artmışdır [23].

Çin bu üsulla öz xalqına məxsus qısaobyluluq problemini aradan qaldırmağa çalışmış və demək olar ki, bu hədəfinə müəyyən qədər nail olmuşdur.

Buna oxşar digər təcrübə ölkəmizdə də uğurla nəticələnmişdir. 27 dekabr 2001-ci ildə, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin 242 nömrəli fərmanı ilə “Yod Çatışmazlığı Xəstəliklərinin Kütləvi Profilaktikası Məqsədilə Duzun Yodlaşdırılması Haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu” qəbul edilmişdir. Bu qanun MDB məkanında model kimi qəbul olunmuşdur. Statistika-ya əsasən, “Duzun tərkibinin yodlaşdırılması Qanunu” hesabına Azərbaycanda endokrin xəstəliklər yeddi dəfə azalıb [22].

Nəticə

Ölkəmizdə də kifayət qədər böyük ölçüdə və getdikcə daha da artan qida tullantısı halları olur. Bu, nəticə etibarilə bir çox enerji növlərinin itirilməsi və qida sektorunun düzgün idarə olunmamasıdır. Bunun qarşısının alınması üçün, Çində ictimai iaşə obyektlərində yeyilməyən yeməklərə görə tətbiq olunan cərimələrlə bağlı oxşar qanunun ölkəmizdə də tətbiq edilməsi müsbət hal olardı.

Belə ki, BMT-nin “Qida Tullantıları İndeksi 2021” (“Food Waste Index 2021”) hesabatında açıqlanan rəqəmlərə görə, ölkəmizdə adambaşına illik **93 kiloqram** qida tullantısı düşüb ki, bu da ümumi olaraq **934 872** (təxminən 935 min ton) min ton qida tullantısına bərabər olub (10, s. 65). 2024-cü ilin “Qida Tullantıları İndeksi” hesabatına görə isə illik adambaşına **102 kiloqram** qida tullantısı qeydə alınıb. Bu isə, bir ildə ölkəmizdə **1 055 462** ton ərzağın itirilməsi deməkdir. Qida tullantıları həcmnin çoxluğuna görə Azərbaycan bir çox ölkələri qabaqlayır. Bu göstəricilərlə Azərbaycan aşağı nəticəli “az etibarlı” (low confidence) ölkələr qrupu sırasındadır [11, s. 170].

BMT-nin Ətraf Mühit Proqramının statistikasından da görüldüyü kimi, bəzi digər ölkələrdə ərzaq tullantısı göstəricisi rəqəmlərdə geriləyə də, təəssüf

ki, ölkəmizdə bu göstərici 2021-ci ildən sonra daha da artmışdır. Məsələn, İsraildə qida tullantısı 100 kiloqramdan 97 kiloqrama, Özbəkistanda 91 kiloqramdan 86 kiloqrama, Tacikstanda 97 kiloqramdan 86 kiloqrama, Qırğıstanda 91 kiloqramdan 86 kiloqrama düşmüşdür. Gürcüstanda isə bu göstərici 2021 və 2024-cü illərdə dəyişməz olaraq qalmış, yəni ildə adambaşına 101 kiloqram təşkil etmişdir. 2021 və 2024-cü illərin hesabatlarına əsasən Azərbaycan və Ermənistan qida tullantıları göstəricilərinə görə müvafiq olaraq (2021-ci ildə adambaşına 93 kq, 2024-cü ildə isə adambaşına 102 kq-la) eyni rəqəmlərdə qərar tutmuşdur [11, s.171].

Qida tullantılarının azaldılması insanlar və bütövlükdə planetimiz üçün bir sıra faydaları ola bilər. Ərzaq məhsullarının tullantı kimi atılmasının qarşısı alınarsa, ilk növbədə, elektrik, su, qaz, insan əməyi və s. enerji növlərinə qənaət etmiş olarıq. Bu, həm də ərzaq məhsullarına sərf edilən xərclərin azalmasına, ərzaq təhlükəsizliyinin daha da yaxşılaşmasına səbəb ola bilər. Həmçinin dövrümüzün ən böyük ekoloji və sosial problemlərindən olan iqlim dəyişikliyinə qarşı mübarizə aparmış olar və su, torpaq, biomüxtəliflik və tullantıların idarə edilməsi sistemlərinə təzyiqləri azaltmış olarıq.

Çinin digər uğurlu bir təcrübəsi əhalinin boy artımı ilə bağlı olmuşdur. Bu cür təcrübədən ölkəmizdə də yararlanmaq olar. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına əsasən, 2005-2015-ci illər ərzində ölkə əhalisinin orta statistik boyu 0,5 sm qısalıb. 2003-cü ildə ölkə əhalisinin orta statistik boyu 167,7 sm (kişilərdə orta boy 171,1 sm, qadınlarda isə 163,6 sm) idisə, son on ildə bu rəqəm 167,2 sm olub. Boyun qısalması təkcə ölkəmizdə mövcud olan problem deyil, bu tendensiya bütün dünya ölkələrində özünü göstərir. Son hesablamalara görə, ümumilikdə dünya əhalisinin boyu 7 sm-ə qədər qısalıb.

Mütəxəssislər əhalinin boy səviyyəsinin qeyd olunan illər ərzində kəskin şəkildə azalmasının səbəbini qidalanmada və ətraf mühitin korlanmasında görürlər. Əgər, vəziyyət belə davam edərsə, gələcək nəsillərdə bu proses özünü daha kəskin şəkildə göstərəcək [1, s. 16].

Azərbaycanda son vaxtlar uşaqlar və böyüklər arasında anemiya (qan azlığı) xəstəliyi, D vitamini çatışmazlığı da geniş yayılıb. Bununla bağlı mövcud dünya təcrübəsinə əsaslanaraq, bəzi qida məhsullarının tərkibinə müəyyən vitamin tipli maddələr əlavə etməklə insanlar arasında qan azlığı problemini azaltmaq olar.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. STATİSTİK İNFOQRAFİKA 2021. - Bakı: «Nəfəsli Nəşriyyat Evi» MMC, - 40 s.

Rus dilində

2. Трощинский П.В. Эволюция правовой системы Китайской Народной Республики 1949-2018 годы. Историко-правовой аспект (с перечнем действующих законов КНР). - Москва: Восточная книга, - 2020, - 185 с.
3. Трощинский Павел В. Правовая система Китая. - Москва: ИДВ РАН, 2016. - 472 с.
4. Зайнигабдинов Александр, Трощинский Павел. Гражданский кодекс Китайской Народной Республики. - Москва: Синосфера, - 2020, - 431 с.
5. Под редакцией докторов юридических наук, профессоров Коробеева А.И., Чучаева А.И. Перевод с китайского профессора Хуан Даосю. УГОЛОВНЫЙ КОДЕКС КИТАЯ. - Москва: ООО «ЮРИДИЧЕСКАЯ ФИРМА КОНТРАКТ», -2017. - 256 с.
6. Под редакцией докторов юридических наук, профессоров Чучаева А.И., Коробеева А.И., Перевод с китайского профессора Хуан Даосю. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики. - Москва: ООО «ЮРИДИЧЕСКАЯ ФИРМА КОНТРАКТ». - 2021. - 312 с. (79-83; 217)
7. Косихина С.С., Швец А.В. Правовая система КНР: учебное пособие / С.С. Косихина, А.В. Швец. - Благовещенск: Амурский гос. ун-т, - 2022, - 90 с.
8. Гудошников Л.М. Административное право Китайской Народной Республики. - Москва: Публично-правовые исследования. - 2006.
9. Гудошникова Л.М., Трощинского П.В. Современное право Китайской Народной Республики (обзор законодательства 1978–2010 гг.) Часть 2. 2002–2010 гг. - Москва: ИДВ РАН, - 2012. - 192 с.

İngilis dilində

10. UN Environment Programme (UNEP). Food Waste Index Report 2021. UNEP. - 2021. - 99 pp.
11. UN Environment Programme (UNEP). Think Eat Save. Food Waste Index Report 2024. UNEP. - 2024. - 172 pp.

İnternet resursları

12. <https://modern.az/news/327358/erzaq-savasi-semaalti-buda-imperiyasi/> 19 Yanvar 2022, 20:42
13. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1127087/> 1999 Dec 18;
14. <https://en.wikipedia.org/wiki/Fonterra> 12 November 2024, at 02:58
15. <https://www.e-huquq.az/az/news/dunya/2135.html> 03 iyul 09:32
16. https://en.wikipedia.org/wiki/Moutai_Institute
17. <https://www.bbc.com/azeri/other-news-40247404>
18. https://pikabu.ru/story/posetiteley_restoranov_v_kitae_budut_shtrafovati_za_nedoedennye_blyuda_817526
19. <https://rtvi.com/news/china-adopts-law-against-food-waste/>
20. <https://vc.ru/food/240362-v-kitae-prinyali-zakon-po-borbe-s-pererashodom-edy-posetiteli-kafe-teper-mogut-poluchit-shtraf-za-nedoedennye-blyuda>
21. <https://green.reo.ru/articles/tpost/155acg5891-a-nu-esh-komu-skazala-kitaiskie-shtrafi>
22. <https://e-qanun.az/framework/1028>
23. https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4147404/?utm_source

ПОЛИТИКА ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ И УСПЕШНАЯ ПРАКТИКА В ЭТОЙ ОБЛАСТИ

А.М.МАМЕДОВА

РЕЗЮМЕ

Вопросы продовольственной безопасности в Китайской Народной Республике тесно связаны не только с местным контекстом, но и с глобальной продовольственной безопасностью. Эта тема имеет важное значение как во внутренней политике, так и в международных отношениях. Вопрос продовольственной безопасности в Китае является одним из важнейших вопросов, находящихся в центре внимания как правительства, так и общественности. КНР является не только самой большой в мире массой населения, но и крупнейшей сельскохозяйственной страной. По этой причине продовольственная безопасность жизненно важна для устойчивого развития и социальной стабильности страны. Наряду с вопросом продовольственной безопасности, в настоящее время являющимся глобальной проблемой, в КНР существует ряд других, вызванная различными экономическими, экологическими и социальными факторами, создающими серьезные препятствия для создания устойчивости продовольственного обеспечения страны.

В современное время страна также сталкивается с ограничением земельных и водных ресурсов, необходимых для сельского хозяйства. С другой стороны, нехватка питьевой воды, частое загрязнение существующих водных ресурсов по разным причинам приводят к ряду серьезных социальных проблем.

Одной из важнейших проблем, стоящих перед правительством Китая в современное время, является вопрос качества и безопасности пищевых продуктов, которому в статье уделяется особое внимание. В то же время были рассмотрены меры, принятые в отношении указанных проблем, принятые законодательные акты и обоснована польза использования опыта этой страны для предотвращения пищевых отходов в нашей стране.

Для изучения темы были использованы методы анализа содержания, сравнения, а также междисциплинарный подход.

Ключевые слова: Китайская Народная Республика (КНР), Постоянный Комитет Всекитайского Собрания Народных Представителей (ВСНП), продовольственная безопасность, продовольственные торговые «войны», пищевые отходы.

FOOD SECURITY OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA AND SUCCESSFUL EXPERIENCE IN THIS FIELD

A.M.MAMMADOVA

SUMMARY

Food security issues in the People's Republic of China are closely related not only to the local context, but also to global food security. This topic is important both in domestic politics and in international relations. The issue of food security in China is one of the most important issues in the focus of both government and public attention. In addition to having the largest mass of the population in the world, the PRC is also a large agricultural country.

For this reason, food security is vital for the sustainable development and social stability of the country. Since the issue of food security is a global problem at the present time, there are also a number of problems related to this issue in the PRC, which are caused by various economic, ecological and social factors, and these cause serious obstacles to create sustainability in the country's food supply.

In modern times, the country also faces limited land and water resources needed for agriculture. On the other hand, the scarcity of drinking water, the frequent pollution of existing water resources for various reasons leads to a number of serious social problems.

One of the most important problems facing the Chinese government in modern times is the issue of food quality and safety, which is given special attention in the article.

At the same time, the measures taken in relation to the mentioned problems, the adopted legislative acts were examined and the benefits of using the experience of this country for the prevention of food wastage in our country were justified.

The methods of content analysis, comparison, as well as interdisciplinary approach were used for the study of the topic.

Keywords: People's Republic of China (PRC), Standing Committee of the National People's Congress (NPC), food security, food trade "wars", food waste.

MÜNDƏRİCAT

HÜQUQ

Əliyeva R.Z.
Aİ-nin ətraf mühitə cavabdehlik razılaşmalarındakı rolu 5

Səlimova L.K.
Siyasi qrupların təxribatına qarşı atılan tədbir kimi əhalinin köçürülməsi
ilə milli, etnik, irqi və ya dini qrupun məhv edilməsi üçün qəsdən
tərədilən əməllərin fərqi 17

Hüseynzadə H.R.
Əmtəə nişanlarından qanunsuz istifadə etmə haqsız rəqabətə
səbəb olan cinayət əməllərindən biri kimi 34

Mahmudov E.V.
Əmək müqaviləsinə xitam verilməsi zamanı hüquqi təminatlar 48

POLİTOLOGİYA

Məmmədova A.M.
Çin Xalq Respublikasının ərzaq təhlükəsizliyi
siyasəti və bu sahədəki uğurlu təcrübəsi 56

PEDAQOGİKA

Aslanzadə N.F.
Yetkinlik dövründə mənəvi və ümumbəşəri dəyərlərin inkişafına
təsir edən amillər 79

SOSİOLOGİYA

Əsgərova Z.Q., Məmmədova A.M.
Qarabağın mədəni irsi 86

İQTİSADİYYAT

Mirzəyev F.Ə., Abbasova A.B.
Azərbaycanda meyvəçiliyin vəziyyəti və meyvə ixracatının proqnozlaşdırılması.... 91

Səmədzadə F.F.
Effektiv biznes situasiyası analizi üçün TOWS matrisinin tətbiqi 110

СОДЕРЖАНИЕ

ПРАВО

Алиева Р.З.
Роль ЕС в соглашениях об экологической ответственности 5

Салимова Л.К.
Отличие переселения, как меры противодействия подрывной деятельности политических групп, от умышленных деяний по уничтожению национальной, этнической, расовой или религиозной группы 17

Гусейнзаде Х.Р.
Незаконное использование товарных знаков как фактор недобросовестной конкуренции и преступного деяния 34

Махмудов Э.В.
Правовые гарантии при расторжении трудового договора 48

ПОЛИТОЛОГИЯ

Мамедова А.М.
Политика продовольственной безопасности Китайской Народной Республики и успешная практика в этой области 56

ПЕДАГОГИКА

Асланзаде Н.Ф.
Факторы, влияющие на развитие нравственных и общечеловеческих ценностей в подростковом возрасте 79

СОЦИОЛОГИЯ

Аскерова З.Г., Мамедова А.М.
Культурное наследие Карабаха 86

ЭКОНОМИКА

Мирзаев Ф.А., Аббасова А.Б.
Состояние плодородства в Азербайджане и прогноз экспорта фруктов 91

Самадзаде Ф.Ф.
Применение матрицы TOWS для эффективного анализа бизнес-ситуации 110

CONTENTS

LAW

Mehtiyev N.H., Əliyeva R.Z.
The EU’s role in environmental liability agreements 5

Salimova L.K.
Distinguishing resettlement as a measure to counter subversive activities of political groups from deliberate actions to destroy a national, ethnic, racial or religious group 17

Huseynzade H.R.
Illegal use of trademarks as one of the criminal acts causing unfair competition 34

Mahmudov E.V.
Legal guarantees in case of termination of an employment contract 48

POLITICAL SCIENCE

Mammadova A.M.
Food security of the People's Republic of China and successful experience in this field..... 56

PEDAGOGY

Aslanzadeh N.F.
Factors affecting the development of moral and universal values in adolescents 79

SOCIOLOGY

Asgarova Z.G., Mammadova A.M.
Cultural heritage of Karabakh 86

ECONOMY

Mirzayev F.A., Abbasova A.B.
The state of fruit growing in Azerbaijan and forecasting of fruit export 91

Samadzade F.F.
Application of the TOWS matrix for effective business situation analysis 110

MÜƏLLİFLƏRİN NƏZƏRİNƏ!

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının sədrinin 07.05.2021-ci il tarixli 48-01-947/16 sayılı məktubunu əsas tutaraq «Bakı Universitetinin Xəbərləri» jurnalının redaksiya heyəti bildirir ki, nəşr etdirmək üçün təqdim edilən məqalələr aşağıdakı qaydalar əsasında tərtib edilməlidir:

1. Təqdim olunan məqalənin mətni – A4 formatında, sətirələrarası – 1 intervalla, yuxarıdan – 5 sm, aşağıdan – 3,75 sm, soldan – 4 sm, sağdan – 3,5 sm, Times New Roman – 12 (Azərbaycan dilində – latın əlifbası, rus dilində – kiril əlifbası, ingilis dilində – ingilis əlifbası ilə) şrifti ilə yığılmalıdır.

2. Hər bir məqalənin müəllifinin (müəlliflərinin) adı və soyadı tam şəkildə yazılmalı, elektron poçt ünvanı, çalışdığı müəssisənin (təşkilatın) adı göstərilməlidir.

3. Hər bir məqalədə UOT indekslər və ya PACS tipli kodlar və açar sözlər verilməlidir (açar sözlər məqalənin və xülasələrin yazıldığı dildə olmalıdır).

Məqalələr və xülasələr (üç dildə) kompüterdə çap olunmuş şəkildə disklə birlikdə təqdim olunur, disklər geri qaytarılmır!

Əlyazmalar kvartalin əvvəlindən bir ay keçməmiş verilməlidir.

4. Hər bir məqalənin sonunda verilmiş ədəbiyyat siyahısı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının «Dissertasiyaların tərtibi qaydaları» bərdə qüvvədə olan Təlimatının «İstifadə edilmiş ədəbiyyat» bölməsinin əlavə 4.1 tələbləri əsas götürülməlidir.

Kitabların (monoqrafiyaların, dərsliklərin və s.) bibliografik təsviri kitabın adı ilə tərtib edilir. Məs.: Qeybullayev Q.Ə. Azərbaycan türklərinin təşəkkülü tarixindən. - Bakı: Azərənşr, - 1994. - 284 s.

Müəllifi göstərilməyən və ya dördüncü müəllifi olan kitablar (kollektiv monoqrafiyalar və ya dərsliklər) kitabın adı ilə verilir. Məs.: Kriminalistika: Ali məktəblər üçün dərslik / K.Q.Saricalinskayanın redaktəsi ilə. - Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, - 1999. - 715 s.

Çoxcildli nəşrə aşağıdakı kimi istinad edilir. Məs.: Azərbaycan tarixi: [7 cildə], - Bakı: Elm, - 2000. IV c., - 456 s.

Məqalələrin təsviri aşağıdakı şəkildə olmalıdır. Məs.: Vəlixanlı N.M. X əsrin ikinci yarısı – XI əsrdə Azərbaycan feodal dövlətlərinin qarşılıqlı münasibətləri və bir daha «Naxçıvanşahlıq» haqqında // - Bakı: AMEA-nın Xəbərləri. Tarix, fəlsəfə, hüquq seriyası, - 2001. № 3. - s. 120-129.

Məqalələr toplusundakı və konfrans materiallarındakı mənbələr belə göstərilir. Məs.: Məmmədova G.H. Azərbaycan memarlığının inkişafında Heydər Əliyevin rolu / Azərbaycan Respublikasının Prezidenti H.Ə.Əliyevin 80 illik yubileyinə həsr olunmuş elmi-praktik konfransının materialları. - Bakı: Nurlan, - 2003. - s.3-10.

Dissertasiyaya istinad belə olmalıdır. Məs.: Süleymanov S.Y. Xlorofill-zülal kompleksləri, xlorplastların tilakoid membranında onların struktur-molekulyar təşkili və formalaşmasının tənzimlənməsi: Biol. elm. dok. dis. - Bakı, 2003. - 222 s.

Dissertasiyanın avtoreferatına da eyni qaydalarla istinad edilir, yalnız «avtoreferat» sözü əlavə olunur.

Qəzet materiallarına istinad belə olmalıdır. Məs.: Məmmədov M.A. Faciə janrının tədqiqi // «Ədəbiyyat və incəsənət» qəz., - Bakı, 1966, 14 may.

Arxiv materiallarına aşağıdakı kimi istinad edilir. Məs.: Azərbaycan Respublikası MDTA: f.44, siyahı №2, iş №26, vərəq.3-5.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısında son 5-10 ilin ədəbiyyatına üstünlük verilməlidir.

Redaktor: *Məryəm Qədimova*

Korrektor: *Solmaz Babaşova*

Kompüter tərtibçisi: *Azadə İmanova*

Çapa imzalanmışdır: 14.03.2025

Formatı: 70x100 1/16. Həcmi 7,75 ç.v. Sayı 100.

BDU Nəşr Evində çap olunmuşdur.

AZ 1148, Bakı ş., ak. Z.Xəlilov küçəsi, 33.

Tel: (+99412) 538 87 39 / 538 50 16

e-mail: bduneshrevi@bsu.edu.az

www.bsu.edu.az